

o šipanjskom jučer i danas

Josip LUETIĆ

Otok Šipan je šumovito i biljno najraznorodniji, najmediteranski, najbujniji, najrazvedeniji i najveći otok dubrovačkog elafitskog otočja (tako ga je nazvao Plinije Stariji), koji spada u sklop Južnodalmatinskog otočja.

Neki stariji pisci vele da Šipan u svemu »nadvisuje i nadmašuje« sve dubrovačke otoke, te »priroda je na Šipanu nenadmašiva« i slično. Od kopna ga odvaja 1500 metara širok Koločepski kanal, a od otoka Lopuda Lopudska vrata, a otočića Jakljana (Lakljana) prolaz Harpoti. Šipan je udaljen od Dubrovnika 17 km. Smješten je u smjeru sjeverozapad — jugoistok (od rta Mišnjaka na sjeverozapadu do rta Prtuša na jugoistoku) u dužini od oko 9 km, a širok je u prosjeku oko 2,3 km. Ima sveukupno oko 17 km² ukupne površine; međutim, neki tvrde da ima 20,5 km², a neki opet 15,81, a drugi 16,5 km². Za vrijeme jakih nevremena NW vjetrova za prilaz (u redovnoj navigaciji ili za eventualno traženje skloništa pred nevremenom) u Koločepski kanal za brodove na jedra najprikladniji je prolaz između Šipana i Lopuda, ali treba paziti na plićak od 1,5 metra, koji leži pred rtom Sekanjom (SE Šipana).¹

Oko Šipana su, pored većih otočića Rude i Jakljana, manji otočići i hridi: Tajan, Crkvine, Goleč, Kosmeč, Mišnjak, Mali itd. O ubavosti i o razvedenosti obala Šipana pričaju nam dražice, uvale i uvalice: Kamenarska, Tiha, Duboka Velika, Duboka Mala, Maslinovica, Pakljena, Galebrina, Bige, a na romantičnom Jakljanu uvale Lakljan i Lokardina.² Lijepe plaže (posebno ona na Jakljanu) kupaju se u kristalno jasnom i čistom moru, koje je veoma bogato svakovrsnom ribom. Šipan pruža idealne mogućnosti za sportsko ribarenje — udičarenje i za istinsko kampiranje.

Drži se da naziv za otok Šipan (Jupana, Giupana i Zupana) potječe još iz predslavenskog doba. Naziv »vineas Juppane« zabilježen je u spisima 1222. godine. Naziv Šipan u današnjem obliku napisan je u službenim aktima 1370. (1371) godine.³ Najviše brdo Velji vrh visok je 243 metra, a brdo Sv. Ilija 223 metra.⁴ Dolomitna plodna dolina proteže se od glavnog otočkog mjesta Luka do drugog većeg naselja i slikovite uvale i luke Suđurađ. U toj plodnoj dolini — Šipanjskom polju — kao i po cijelom otoku, vegetacija je raznovrsna i veoma bujna raznorodnog mediteranskog bilja, a posebno tu prkose vremenu i stoljetne masline (tu su bili najveći i najbogatiji maslinjaci na teritoriju bivše Dubrovačke Republike), sočni vinogradi, pa nekoliko vrsta smokava, slikoviti rogači, načičkani šipci, bademi i oskuruše, pa nekoliko vrsta agruma, te palme, leandri, vitkoelegantni čempresi i drugo.

Maslinjaci su davali značajan dio prihoda stanovnicima otoka Šipana, jer je ulje do nedavno davalo glavnu i možemo reći jedinu masnoću u prehrani stanovništva dubrovačkog kraja. Masli-

novo ulje je služilo i za rasvjetu. Osim toga masline su bile bitan i sastavni dio ovoga našeg kraja pa se ne može ni zamisliti naš primorski pejzaž bez masline!

Šipanjski veličanstveni borovi (na mjestima se spuštaju sve do mora, a neki i sa granama u more) svojim sjajno-zlaćanim krunama (kao pravi odsjev mediteranskog sunca), gustiši zimzelenog raslinstva, česmine, smrkovine, mrče, pelina, vrijesa i ostalog raslinstva davaju idealnu sliku otoku Šipanu. Na Šipanu je mnogo puteljaka koji se protežu kroz tako ugodan zeleni hlad što je poseban ugođaj svakom posjetiocu ovog otoka. Osim toga, šuma je davala velike količine ogrijevnog drva (skoro sve do današnjih dana) dubrovačkom stanovništvu.

Šipan je izbjegao posvemašnjem uništenju prvobitne vegetacije i tako se djelomično sačuvala ona draž njegove prvobitne ljepote prirodnog pejzaža, koji tehnička ruka modernog čovjeka nije stigla grubo narušiti. Naši urbanistički stručnjaci, koji će uskoro rješavati Šipan, imaju, dakle, pravu priliku da riješe budući izgled Šipana i da očuvaju ono što nam se do danas na Šipanu sačuvalo.

Nekada su se stanovnici Šipana dosta (ako ne i pretežno) bavili pomorstvom — brodarstvom duge, jadranske i lokalne plovidbe i raznovrsnim ribarstvom. Tako su na primjer od 1744. do 1760. godine šipanjski pomorci iz poznatih pomorskih obitelji Dobud, Goravica, Koporčić, Malatesta, Murati (Murat, Muratović), Palunko, Paskojević, Stjepčević, Tomašević, Vuković i drugih plovili na jedrenjacima Dubrovačke Republike po Mediteranu i dijelu Atlantika.⁵ U jadranskoj plovidbi nekoliko šipanjskih manjih brodova veoma živo obavlja pomorsko-trgovačke plovidbene zadatke, a u toj plovidbi posebno se istakao patron Niko Murati kao zapovjednik svoje veće trabakule kojom plovi uzduž istočne i zapadne obale Jadranskog mora. Od 1796. do 1808. godine na jedrenjacima Dubrovačke Republike vanjadranske plovidbe plovilo je (po čitavom svijetu) stotinu devet pomoraca sa Šipana raznih profila pomorskih zanimanja (brodskih pisara, kadeta, ekonoma, vođa palube, gvardijana, kormilara, mornara i malih), sedam kapešana duge plovidbe (to su bili: Ivo Boroje, Baldo Burić, Miho Burić, Antun Dobudović, Baldo Maždin, Antun Tomašić i Niko Tomašić), desetak kapešana jadranske plovidbe (Božo Cvjetković, Pavo Fortunić, Antun Muratović, I. Glavić i drugi) i nešto više od toga broja patruna-zapovjednika brodova lokalne plovidbe.⁶ U posljednjih stotinu godina stanovnici Šipana se pretežno bave poljoprivredom.⁷ Turističko-ugostiteljska djelatnost je na razvojnom putu koja ima idealne uvjete i različne je perspektive.

Najveće naselje — Luka — je smješteno u najubavijem zaljevu (Šipanska luka) i u najzaštićenijoj luci Koločepskog kanala. Suđurađ je smješten u istoimenom veoma slikovitom zaljevu na jugoistočnom kraju otoka a ispred kojeg se nalazi

šumoviti otočić Ruda (81 metar visok) i tri otočića — hridi.

Što se antičke povijesti Šipana tiče dosta se govorilo da li se između otoka Šipana i Jakljana odigrala (97. godine prije nove ere) pomorska bitka između brodova Pompejeva pristaše Oktavija i Cezarova sljedbenika Vatinija. To je svakako bila jedna od značajnijih pomorskih bitaka u našim vodama u doba starog vijeka — pa je zbog toga Šipan spominjan u rimskoj povijesti u historiji antičkih pomorskih ratnih vještina.⁸ Međutim, historičari koji se bave smještajem odigravanja tih ratno-pomorskih događaja drže da se ona zbila između Šćedra i Hvara. Oni bi, čini se, ipak trebali da uzmu u obzir i ostale okolnosti (osim toponomističkih), a posebno (otočiće) gdje su započeti ti pomorski sukobi, »dugi — zatvoreni i prostrani zaliv«, pa neke momente pomorsko-ratne vještine i utvrditi da li se izvedena pomorsko-ratna taktika mogla primijeniti između Šćedra i Hvara itd.

Inače, povijest otoka Šipana je tijesno povezana s najstarijom historijom dubrovačke komune i sastavni je dio dubrovačke ranosrednjovjekovne povijesti.⁹ Pod Dubrovačkom Republikom Šipan je stalno bio sve do francuske okupacije i do propasti dubrovačke države 1808. godine. Kratko vrijeme i Englezi su sa svojim ratnim brodovima boravili na Šipanu, a godine 1814. Viliam Hoste, zapovjednik engleske ratne flotile na Jadranu, na Šipanu nabavlja cipele za svoju brodsku momčad.¹⁰

Od manjih mjesta dubrovačkog kraja Suđurađ je zacijelo najslikovitiji. U njemu dominiraju dva naša najvrednija utvrđena renesansna dvorca — gospodarske kuće pučanskih obitelji Sagroevića i Stjepovića-Skočibuhe. Oba su dvorca »ukrašena« s visokim obrambenim zidovima i veoma dekorativnim i za ondašnja vremena veoma djelotvornim i sigurnim kulama koje su služile za eventualnu obranu od gusarskih napada. U Skočibuhinom dvorcu još uvijek je sačuvan dio originalnog kućnog inventara pa i nekoliko (nažalost danas veoma oštećenih) renesansnih slikarija od kojih se neke pripisuju G. Vasariju i Santiju di Titu.¹¹ Zahvaljujući nastojanjima Bora Kamića (pomorskog publiciste) ovaj se Skočibuhin dvorac sačuvao od daljnog brzog propadanja.

U sklopu te Skočibuhine monumentalne građevine do danas je sačuvana uglavnom neoštećena cjelovitost unutarnje i vanjsko arhitektonsko građevinsko ostvarenje s krasnom vrtnom građevinskom strukturom, koja je također nenadoknadivo vrijedna kao spomenik vanjsko-građevinske vrtne arhitekture i hortikulture s najvećim dometom umijeća uređivanja kućnog okoliša i vrta (u kojemu se još nalazi djelotvorna plastika: stupovi, vaze, kanali sa sistemom natapanja vrta!, »arle«, zidovi, ograde i dr.).¹²

Nad Lukom smješten je Knežev dvor — administrativno-upravno sjedište vlasti bivše Dubrovačke Republike — u skladnoj gotičkoj građevini (iz 1450. godine) na kojem su ostavili tragove svoje umjetnosti naši majstori J. Stjepković, R. Braj-

ković, B. Bogdanović i drugi. U Luci je sačuvan ljetnikovac vlasteoske obitelji Sorgo-Sorkočević. Neki su ljetnikovci srušeni ili su u ruševnom stanju. Takav je bio i čuveni ljetnikovac dubrovačkog nadbiskupa — i to posebno onaj dio ljetnikovca i kapela koji je bio izgradio nadbiskup Trivulzio 1534. godine i drugi dio sagrađen od nadbiskupa Becadellija 1557. godine, a koji je ukrašen zidnim slikarijama,¹³ (među kojima je, kako se drži, i portret nenadmašivog Michelangela, ali bi ga trebalo otkriti!). Brigom Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Dubrovnika taj je ljetnikovac nešto konzerviran, zaštićen i dijelom pokriven. U ljetnikovac, kao gost i prijatelj Becadellija, spremao se ljetovati i odmarati veliki Michelangelo Buonarroti. Da li su Michelangelove ideje o zidnom slikarstvu prisutne u tome ljetnikovcu trebat će još ispitivati. Nedaleko Šipanjskog polja nalaze se ostaci ruševina dvorca napuljskog kralja Renea Anžuvinskog (»Renatus rex justus«) koji se još istražuju. Kamena ploča s natpisom s toga dvorca navodno se nalazi u Britanskom muzeju u Londonu, a priča se da ju je 1814. sa Šipana odnio kapetan William Hoste, čuveni engleski pomorski vojskovođa.

Velik broj crkava i crkvice na Šipanu su, pored ostalog, i potvrda da je taj otok bio dosta naseljen. Petnaestak crkava (X—XV stoljeće) su u ruševnom stanju (ili su samo u ostacima, a neke su netragom nestale), među kojima ima nekoliko predromaničkog stila.¹⁴ Župna crkva Sv. Stjepana u Luci nekoliko puta se dograđivala — ukrašena je umjetničkim slikama stranih i domaćih likovnih umjetnika. Na drugom kraju otoka kod Suđurđa nalazi se župna crkva Sv. Marije u Pakljennoj, izgrađena 1323. godine, sa šest oltara i još uvijek ukrašena veoma vrijednim umjetničkim radovima među kojima se ističe poliptih domaćeg majstora Kristofera Antunovića Nikolina (1552. godine). U crkvi se nalaze grobovi obitelji Stjepovića-Skočibuhe i Sagroevića. Uz tu crkvu smješten je prastari benediktinski samostan Sv. Mihajla i istoimena predromanička crkva (također zahvaćena brigom naših konzervatora). U napuštenom ruševnom samostanu ostaci su pletera, predromanike, romanike, i rane gotike. Samostan »brani« još uvijek dobro sačuvana visoka obrambena kula iz 17. stoljeća (vlasništva Društva prijatelja dubrovačke starine).

Najzanimljivija, najatraktivnija i upravo jedinstvena građevina takve vrste na južnom Jadranu je crkva-utvrda Sv. Duha (iz 1577. godine) — nedavno naporom naših konzervatorskih ustanova i stručnjaka uređena i konzervirana pa tako spašena od sudbine propadanja kojoj su podlegli neki drugi šipanjski vrijedni spomenici kulture. Ta crkva-utvrda pokrivena je krasnom terasom (divan vidikovac i idealni otvoreni scensko-muzički prostor za intimnije kulturno-umjetničke ljetne priredbe), a u crkvi su pomoćne prostorije u koje su smješteni neki ostaci materijalne kulture i jedan dio izvađenog inventara potopljenog jedrenjaka iz 16. stoljeća, koji je bio potopljen nedaleko Suđurđa kod otočića-hridi Mali.

Dubrovački kraj i pomorstvo-brodarstvo su nerazdvojni pojmovi. — Dubrovački kraj i dubrovačko pomorstvo zajedno su nastali i skupa su rasli ili padali. U međunarodnim okvirima ono od 9. stoljeća sigurno napreduje i u stalnom je usponu, pa je u 13. stoljeću Dubrovnik dao nekoliko svjetskih primata, a u slijedećem je stoljeću Dubrovačka Republika veoma solidno organizirala svoju diplomatsko-konzularnu službu. U dva slijedeća stoljeća Republika Dubrovačka je bila veoma značajna svjetska pomorska država. Brojem i veličinom svojih trgovačkih brodova Dubrovčani su bili ravni gradu Veneciji. Tako razvijeno dubrovačko pomorstvo dalo je među prvima u svijetu zakon o pomorskom osiguranju, propise o baždarstvu i mjeranju brodova, a dubrovački brodograditelji dali su neke svoje karakteristike mediteranskom tipu jedrenjaka — galijunu. Tada su u pomorskom svijetu bili veoma cijenjeni dubrovački naučni radovi i naučna dostignuća iz oceanografije, kartografije, astronomije, nautike, teoretske i praktične brodogradnje itd. 5.000 dubrovačkih moreplovaca na svojim brodovima raznose po čitavom ondašnjem svijetu raznovrsnu trgovačku robu. Tako razvijeno dubrovačko pomorstvo dalo je znatan doprinos u razvijanju i drugih mornarica — najviše tadašnjoj najpoznatijoj španjolskoj mornarici. Dubrovačko pomorstvo obogatilo je englesku književnost sa nazivom argosy — prema nazivu solidnog jedrenjaka iz Raguse-Dubrovnika — a to je bio pojam za savršen trgovački brod iz Dubrovnika, koji je prevozio veoma skupocjene terete. Dakle, Dubrovčani su od pomorstva i za pomorstvo živjeli!¹⁶

O svemu tome snažno nam svjedoče bezbrojni i veoma bogati arhivski dokumenti u našim i u stranim arhivima. Međutim, likovna građa je veoma oskudna i samo par sačuvanih slika je veoma blijedo sjećanje na tako u svijetu poznato dubrovačko brodovlje. A od originalnih dijelova tih brodova ili dijelova brodskog inventara ništa nije sačuvano. Ali — nedavno, čini nam se sa velikom sigurnošću, ukazala nam se prilika da dođemo do tih predmeta: otkriven je jedan potopljen brod u luci Suđurađ na otoku Šipanu. Da li će ostaci potopljenog broda u Suđurđu ispuniti tu veliku prazninu? Na to pitanje najsigurnije će nam odgovoriti rezultati vađenja ostataka broda s dna u luci Suđurađ. A rezultati dosadašnjih akcija rekognosciranja i istraživanja pružaju nam optimistička predviđanja. U luci Suđurađ je potopljen jedan jedrenjak iz 16. stoljeća. Možemo biti sigurni da ćemo uskoro sa izvađenim dijelovima opreme i inventara toga potopljenog broda moći sa najautentičnijim, najvrednijim, najreljefnijim i najatraktivnijim predmetima ilustrirati i najuvjerljivije prezentirati veličinu i značaj pomorsko-brodograđevnog dostignuća i renesansnog pomorskog života uopće. A ako se još utvrdi da je taj brod pripadao našem najvećem pomorskom velikanu u prošlosti, kapetanu i brodovlasniku Vici Stjepoviću-Skočibuhi (koji je rodom iz Suđurđa na Šipanu i tamo mu je još tako dobro sačuvana njegova gospodarska zgrada-dvorac-utvrda), pa još

k tome i da je to bio tip jedrenjaka nava ili galijun — onda smo zaista pred našim dosad najznačajnijim pomorsko-historijskim poduhvatom.*

U potvrdu ovih izlaganja o vrsnoći dubrovačkih brodova moramo se još uvijek pozivati i na strane autoritete: tako čuveni talijanski historičar mediteranskog pomorstva Bartolomeo Crescentio, u svojoj knjizi »Nautica Mediterranea« (objavljenoj u Rimu 1604. godine) kaže da su Dubrovčani najbolji i najsposobniji stručnjaci u gradnji velikih brodova; a skoro jednako tako i drugi tali-

janski historičar pomorstva Pantero Pantera u svojoj knjizi »L'Armata Navale« (Rim 1614. godine) kaže da su u pogledu gradnje nava i galijuna »visoko poštovani majstori iz Dubrovnika«. Eto, to su u najkraćim crtama uodne napomene o pomorskom nalazištu kod Suđurđa — Šipana na kojem je potopljen, po svoj prilici, naš renesansni trgovački jedrenjak.

Najvažniji kulturno-historijski spomenici otoka Šipana, a posebno suđuranski dvorci-utvrde-gospodarske zgrade, djela su žuljevitih ruku naših domaćih majstora, zidara i graditelja (L. Nikolić, P. Maričević, S. Đivoljević, Tomo i Tonko Rusković, M. Milošević, Stjepan Rusko, Stjepan s Bosanke, P. Matković, L. Dujmov i drugi),¹⁷ koji potvrđuju visok ukus i jasne karakteristike dubrovačkog graditeljstva. Sa svojim proporcijama skladnih linija i čistoće stila spadaju u red najdragocjenijih spomenika naše kulture, graditeljstva i primjenjenog umijeća takve vrsti 16. stoljeća. Šipansko-suđuranske građevine svjedoci su osebnosti, svojstvenosti i izričite značajke domaćeg graditeljstva i kulturne visine njenih bivših vlasnika šipanskih pomoraca i u svijetu poznatih trgovačko-pomorskih poduzetnika.¹⁸ Oni su zasad još uvijek za široke slojeve »neotkriveni«, ali sada kada su naši ugostiteljsko-turistički privrednici, a posebno Hotelsko turističko poduzeće »Adriastop hotel »Šipana«, unijeli nov sadržaj gospodarskog života na Šipanu, i te će suđuranske građevine, kulturno-historijski spomenici, prirodne ljepote i sve ostale šipanske vrednote doći do punog izražaja.

BILJEŠKE:

¹ St. Stanojević, Narodna enciklopedija SHS, Zagreb 1929. (Vidi Šipana.)

I. Rubić, Naši otoci na Jadranu, Split 1952. Rubić je Šipana svrstao u jugoslavenske male otoke i sa

ovim podacima: ukupne površine 15,81 km², 28,1 km dužine razvedene obale, najviše visine 243 metra, broj stanovnika (1948) 944 — 65 stanovnika na 1 km². Nadalje, prema I. Rubiću: Šipan »ime mu je predslavenko. Neki drže, da je grčkog podrijetla, a znači »orlovo gnijezdo« ili »zemljana koliba«. Na Šipanu je bilo Grka i Rimljana, ali najviše Hrvata, jer toponomastike ima najviše hrvatske... Upravo radi bogatstva tla, stanovništvo se uvijek bavilo više zemljoradnjom, nego ribarstvom i pomorstvom« (što će se prema najnovijim arhivskim istraživanjima trebati nešto izmijeniti).

Jadran — Vodič i atlas, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb.

A. Frantić, Turističke mogućnosti otoka Šipana, Bilten Ekonomskog instituta, Split, br. 3, 1966.

Pomorska enciklopedija i Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb. (Vidi pod Šipan.)

I. Katušić, Jugoslavija — turistički vodič, Zagreb 1973, str. 114: »Šipan — 16,5 km² površine, oko 1000 stanovnika«. Peljar po Jadranu, I dio, Hidrografski institut JRM, Split 1952. (Vidi Šipan.)

² *Dubrovnik* (pomorsko-nautička karta), Hidrografski institut JRM, Split 1951. (Vidi otok Šipan.)

P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb (JAZU), 1950.

³ S. Puhijera, Srednjevekovne crkve na ostrvu Šipanu kod Dubrovnika, Starinar, V—VI, Beograd 1954.

J. Posedel, Predromanički spomenici otoka Šipana, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, Zagreb 1955.

J. Lučić, Građevinski spomenici XIII stoljeća na Šipanu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 13, Split 1961.

J. Lučić, Prošlost elafitskog otoka Šipana (do 1300. godine), Starohrvatska prosvjeta, ser. III — sv. 10, Zagreb 1968.

⁴ *Dubrovnik* (pomorsko-nautička karta), Hidrografski institut JRM, Split 1951.

⁵ J. Luetić, O pomorstvu Dubrovačke Republike u XVIII stoljeću, Građa za pomorsku povijest Dubrovnika, knjiga 2, Dubrovnik 1959.

⁶ Ruoli de Bastimenti, sv. 11 do 18; Polizze di carico, sv. 1; Arboracci di Porto, sv. 14; Arboracci de Bastimenti, sv. 15 i 16; Diversa de Foris, sv. 220—245; Lamenta del Griminale sv. 215. i dalje — sve u Historijskom arhivu u Dubrovniku.

Imena ovih pomoraca sa Šipana usporedi s imenima obitelji na Šipanu što ih je objavio I. Sindik, Dubrovnik i okolina, Srpski etnografski zbornik — Naselja i poreklo stanovništva, knjiga 23, SAN, Beograd 1926. (Vidi pod Šipan.)

⁷ I. Rubić, o. c.

⁸ J. Posedel, Još o ubikaciji otoka Taurisa, Abramčević zbornik II.

J. Lučić, Ponovno o otoku Tauris, Živa antika, XIII—XIV, 1964.

G. Novak, Jadransko more u sukobima kroz stoljeća, Beograd 1962.

G. Novak, Hvar kroz stoljeća, Zagreb (Izdavački zavod JAZU) 1972.

U tim radovima (kao i u ostalim prijašnjim radovima) ta se pomorska bitka smješta između otoka Hvara i otoka Šćedra — dakle, G. Novak drži da je Tauris Šćedro.

S. Gunjača, Ispravci i dopune starije hrvatske povijesti, Zagreb 1973. U toj se radnji tvrdi da je Tauris otok Šćedro a ne Jakljan kod Šipana.

⁹ J. Lučić, Prošlost elafitskog otoka Šipana (do 1300. godine), Starohrvatska prosvjeta, ser III, sv. 10, Zagreb 1968.

¹⁰ Isprave i akti 19. vijek, arhiv Natali — 662/2 — br. 4. Historijski arhiv u Dubrovniku.

¹¹ J. Tadić, Dubrovački portreti, Beograd 1948. (Vidi: Vice Stjepović-Skočibuha).

C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća, Zagreb 1950. U tome radu se spominju dvorci u Suđurđu, a donose se imena graditelja palača u Luci: I. Tepšić, B. Bogdanović, R. Brajković, Đ. Stjepković i drugi.

F. Kesterčanek, Renesansni dvorci obitelji Stjepović-Skočibuhe na Šipanu, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, VIII—IX, Dubrovnik 1960—61.

¹² B. Šišić, Vrt renesansnog ljetnikovca Vice Stjepović-Skočibuhe u Suđurđu na otoku Šipanu, časopis »Dubrovnik«, br. 3, Dubrovnik 1973. To je krasan opis izvanredne arhitekture tog čuvenog vrta i naše domaće hortikulture.

¹³ Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb (Vidi članak o Šipanu od Lukše Beritića).

¹⁴ Vidi radove Posedela, Puhijere, Lučića, Fiskovića i drugih.

¹⁵ Vidi radove Fiskovića, Puhijere, Posedela, Lučića i drugih.

Antunovićevu sliku je reproducirao-publicirao u svom radu K. Prijatelj, Dubrovačka slikarska škola, Zagreb (Zora) 1969.

¹⁶ J. Luetić, 1000 godina dubrovačkog brodarstva, Zagreb (Zora) 1969.

¹⁷ C. Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, posebno izdanje Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Dubrovnik 1955. Između ostalog autor spominje i ove majstore-graditelje koji su gradili samostan i crkvu u Pakljenom na otoku Šipanu: Vito Visine, Radoslav Milošev, pa Butko, Živko, Obrad, Niso, Rusin i drugi.

¹⁸ F. Kesterčanek, o. c. U citiranom radu Kesterčanek je dao ocjenu, cjelovitu i detaljnu analizu gradnje dvoraca u Suđurđu, kao i imena graditelja itd.

* Organizator i nosilac tih radova je Zavod za historijska istraživanja pomorstva južne Dalmacije (Pomorski muzej) JAZU u Dubrovniku uz financijsku pomoć Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu i Fonda za kulturu Skupštine općine Dubrovnik.